

SZÖVEG –
SZÁM KATI

KÉP –
EMMER LÁSZLÓ

SOROZAT –
KÉPMÁS

AMIKOR MEGSZÚNIK a metafora

Igyekszem tisztességesen felkészülni az interjúmra, de amikor az idei Margó-díjas *Visky András*sal tervezett beszélgetésre készültem, furcsa érzés volt bennem. Hogy talán nem vagyok még kész rá. Szívesen elolvasnám előtte még egyszer (vagy párszor) a *Kitelepítést*, amelynek néha egy-egy bekezdése is egynapos elmélkedést kívánt volna. Pedig tapasztalatból tudom, hogy vannak könyvek, amelyeket becsukni nehéz, „kiolvasni” nem lehet, csak olvasni. Jelen időben. A beszélgetés után mégsem volt hiányérzetem. Ritka ajándék, ha egy író egy idegen újságíróval találkozza, a fárasztó, stúdióban töltött nap estéjén, egy fotózáson is túl, mindössze negyven perc alatt ugyanolyan készségesen nyílik meg, mint a könyvei.

- ◆ – Van olyan magja a hitednek, amely kikezdzhetetlen? A *Kitelepítés* elbeszélőjében nehéz volt ilyet találni.
  - Remélem, nincs. Nem is erre épül a hitem, pontosabban a létezés iránti bizalmam. A hit a valósággal hoz élehető viszonyba. Mi nem a valóságban élünk, legalábbis csak kivételes pillanatokban hatja át a lelkünket a teremtés, a valóságérzékelésünk nagyon sérült. Nem azért, mert kihulltunk volna valaha valahonnan, ki is hulltunk persze, hanem ilyen ez a kor, amelyben élünk. A valóság folyamatosan rejtőzködik előlünk.

– A XXI. századra gondolsz?

– A médiakort értem alatta. Az az elképzelés, amely szerint totálisan meg tudjuk ragadni az embert a tudomány eszközeivel, meglehetősen hamar megbukott. A XIX. században már megjelenik egyfajta riadság és szorongás a modernitással kapcsolatosan, elég csak *Az ember tragédiáját* újraolvasni, vagy akár a fausti paktumba belegondolni, hogy mit is hisz magáról az ember, és miben is látná a saját beteljesülését. A kételyeimet nem istentagadásként tudnám leírni, hanem a valóságtagadás kísértésének. Olykor mélységesen megrendül a hitem az emberi lélek létezésében. Mindannyiunk kísértése, hogy létrehozzunk magunknak alternatív valóságokat, és az is, hogy ne elég nagy tételekben játszva éljük le az életünket. Én fontosnak tartom, hogy az ember nagy tételekben játsszon, amelyek lehetnek akár spirituális vagy morális természetűek, de semmiféleképpen sem finánciálisak vagy uralmiak.

– A regényed lágerében a várakozás időbeli és térbeli támpont nélküli fogalom, a reményről pedig többször leírod, hogy rossz út a reménykedés. Az adventi várakozás mit jelent számodra?

– Az adventi várakozás nekem rituális természetű vallási feladat. Ez azt jelenti, hogy az adventi időszakot jó, ha valamiféle szellemi feladat tagolja, amely elvezet a karácsonyig, és fölkészít arra, hogy a lehető legteljesebben tudjam befogadni az Érkezőt. Kijelölök a magam számára egy bennem csöndet növelő lelkigyakorlatot például, amit az ünnepig előre felépített ritmusban végigviszek. Fölmerült bennem, hogy egy hónapig csak a Szentírásban található imákat olvasom fel hangosan mint saját könyörgéseket, és kísérletet teszek belehelyezkedni az ima kínálta beszélgetésszituációba.

– Akkor mivel helyettesítenéd a remény fogalmát?

– Nem biztos, hogy a szót helyettesíteném, talán a könyvelmű, közhelyekbe mártott szóhasználatlalnak sokkal szigorúbb. Én arra jutottam a regényemet írva, hogy nem a jövőben kell reménykedni, hanem a múltban, a múlt valóságosságában, abban tudniillik, hogy elmondható olyan történetként, amely része az istentörténetnek. Azt hiszem, szorongásaink és szomorúságaink lényeges hányadának az a forrása, hogy a múlt felé nem tudunk reménnyel fordulni, hanem például azt mondjuk lemondóan, hogy a diktatúra értéktelen, üres időszak volt az életünknek, a fiatalságunkat, egy egész életet elvett tőlünk. Elvette, mert készségesen odaadtuk. Most pedig megvetjük magunkat emiatt. Egy hívő ember életében nincs

meg nem történnék tekinthető, „üres” életidő. Az isteni jelenlét totális, áthatja még azokat az időszakokat vagy az élethelyzeteket is, amelyekről azt gondoljuk, hogy valamiféle istenhiány hozza létre őket. Az advent a múltban való reménykedés ünnepe, abban, hogy a Megváltó megszületett. Ez befejezett múlt. Reménykedünk, hogy a Megváltás végbement. Befejezett múlt ez is, de nem lezárt. Egyszer és mindenkorra belépett az örök jelen időbe, amely felé mindannyian tartunk. Ismét átélhető, élő és ható, megrázó és örömmel teljes jelen.

– A regény hősei az életükkel olvassák a Bibliát, a Szentírás történeteivel észlelik a világot. Vajon a regényed olvasója is tud úgy olvasni, hogy beleszövi a saját történeteit?

– Abban bízom, hogy létrejöhet olyan műalkotás, lehet az színházi előadás, vers vagy regény, amely mindegyre visszahívja magához az olvasót vagy a nézőt. Ahogy a zene, amit időről időre újrhallgatunk. A számunkra fontos zeneművekhez nem úgy viszonyulunk, hogy ezt már meghallgattuk, és túl vagyunk rajta. A regény nyitott épület, amelyben az otthonosság érzésével bolyonghatunk, önmagunkat keresve. Aki eltökélten, önáltatások és önsajnálattal nélkül keresi önmagát, annak töredékes története beleömlik az istenibe.

– Később pedig a könyvedet, ahogyan a vallások fontos könyveit, fel lehet ütni valahol?

– Én azt hiszem, hogy így is történik. Sok olyan visszajelzést kapok arról, hogy elolvasták a könyvet egy lélegzettel, és utána újra, lassabban. Vannak, akik rám írnak, hogy harmadjára olvassák, de most már nem sorban, hanem megnyitják, és engedik, hogy megszólítsa őket egy szövegrész. Ez alig elviselhető ajándék nekem. Az ember tulajdonképpen arra vágyik, hogy valahogy beteljesüljön az a keresés, amelyre föltette az életét. Én nagyon, egészen a neveltségességig ki tudok tartani valami mellett, amíg az meg nem nyílik előttem, és be nem fogad. A Szentírást is így olvasom, rendszerint visszautasítom az első megszólítást, a másodikat, a harmadikat, hogy ne az előretudás vagy a memória működtesse a szöveg értelmét, hanem azzal az egzisztenciális pillanattal legyek önonozos, amelyben éppen vagyok, amikor olvasom. Ha nem így volna, akkor bölcsességek vagy morális példázatok gyűjteménye lenne a Szentírás, holott az Örökkévaló töredékes, végül is elmondhatatlan története van benne. Ami azt is jelenti, hogy ezek átváltoztató megszólítások, megértésük elsősorban még csak nem is mentális kérdés.

”
nem

találunk otthonra mindaddig,
amíg el nem mondjuk
a bolyongó lelkek történetét.

– **A testvéreid Radarfűlűnek neveznek, mert meghalasz olyasmit, amit más nem. Te magad úgy fogalmazol, hogy a bolyongó lelkeknek szeretnél nyugalmat adni a történet megírásával, mert tőlük nem látjuk az Istent, és Isten sem lát minket. De ha egyszer közéjük vagy, ott tudod hagyni őket?**

– Azt remélem, hogy az elnyert életfeladatnak nincsen vége, és úgy is élek, hogy újabb és újabb megszólításokban legyen részem. Amint egy könyv elkészül, vagy már mutatja a beteljesülő formáját, már meg is szüli a következő könyv gondolatát és szorongató feladatát. Tulajdonképpen azt hiszem, a kultúra is az otthonra nem talált lelkek történetét próbálja elmondani és közös történetté tenni. Ezt nem nagyon szeretem misztifikálni vagy túlspiritualizálni, de tény, hogy mi nem találunk otthonra mindaddig, amíg el nem mondjuk a bolyongó lelkek történetét. A történelem maga a szörnyűség, mindannyian holttesteket cipelünk magunkkal, a történeteket éppen azért szükséges feltárunk és elmondanunk, hogy létté válhassanak, és lerakjuk végre a hullákat. Ez a társadalom gyászunkja. Egy megkínzott és legyilkolt gyermek holttesténél nincs súlyosabb teher. A kultúra a közös sírás és gondolkodás örömszerző cselekvéseire készítet, föl tud szabadítani, de csak akkor, ha a legszörnyűbb történeteket közössé tesszük, és sajátunként fogadjuk el. Az evangéliumi történet úgy állít a tettesek oldalára, hogy a harmadik napon szembetalálkozunk föltámadott áldozatunkkal, megadón fölemeljük véres kezeinket, és bocsánatot kérjünk. Erről szól a klasszikus görög tragédia is, amelynek a történetei nem éppen a vasárnapi húslevesek illatfelhőibe valók. A történet feltárása és közössé tétele igazságbeszéd és jóvátétel, megtisztulás az öngyűlölettől.

– **És ez a benned élő valóság, amit folyamatosan próbálsz fölfejtetni, nem akadályoz meg abban, hogy a vasárnapi leves mellett is jelen legyél a családotokban?**

– Ellenkezőleg, ez tesz boldoggá, és ezt a boldogságot szeretném belevinni a családom életébe. Ez nem a múltba helyezi az író, hanem abban segíti őt, hogy megnyerje a saját életét. Ami sohasem csak egyszemélyes megajándékozottság, az öröm vagy a felszabadultság tapasztalata mindig szétárad, mint valami szeretetkatakizma. Egyébként a szomorúságunk is akkor tesz jót nekünk, ha közösségi aktussá tud válni, és nem rejtjük el erőltetett nevetéssel, amit persze el is vár tőlünk a környezetünk.

– **Nem volt nehéz a testvéreidet rávenni a kommunista lágerben eltelt kiszolgáltatott, szenvedéssel teli gyermekkor feldolgozására? Vagy együtt megismerni édesapátok megkínzásának részleteit.**

– Nem volt könnyű és nem volt nehéz, hanem elkerülhetetlen. Ez tesz emberré bennünket. Visszariadhatunk a feladat nagyságától vagy súlyától, tudjuk, hogy elképesztően nyomasztó dolgokba futunk bele, elég csak lapozgatni a titkosszolgálati iratokat. De mégis jobban járunk, ha megtesszük, mint ha elhárítjuk. Százával jönnek oda hozzám a könyvbemutatókon, és megköszönik, hogy megírtam a történetüket. Ezek az elmondatlan és hallgatásba rekesztett történetek szürke, áthatolhatatlan réteget alkotnak közöttünk és az ég között. Ezt föl kell hasítani, hiszen bármilyen keskeny rést ütnénk is rajta, be fog áradni a fény, a megbékélés, az önmagunknak és a másoknak való megbocsátás, és annak a szellemi munkának az öröme, hogy végimentünk az úton. Különben az emberségünk súlyos sebeket kap, és ezeket a sebeket folyamatosan továbbosztjuk másoknak is.

– **Erőtlen képekben gondolkodsz.**

– A nyelv egy végtelen képződmény, amely az író arra szólítja fel, hogy menjen el a végnek végéig, térképezze fel a lehetőségeit, fedezze fel a határpontokat. És akkor látni fogja persze, hogy nincsenek határpontok, vagy legalábbis folyamatos mozgásban vannak. Nem csak önmagának dolgozom, azt szeretném, hogy a megtalált jelentések egy kiterjedt közösség közös jelentései legyenek. A közösséget nem mindig érzékelem, de bízom benne, hogy létezik, és várakozik arra, ami megszületik. Nem csak tőlem persze, ez az irodalom, vagy tágabb értelemben a művészetek élő organizmusa, a legdrágább tulajdonunk. Ezek nélkül az emlékezetterápiák nélkül elszabadulna a pokol, mint ahogyan el is szabadul, látjuk, és valóban csak az Isten tudja, hogy miért is told újabb napokat a napjainkhoz.

– **Vannak ennek a közösségnek határai?**

– Határai mindig vannak, de ezek érzékelése nem egy depresszív situáció, inkább egy újabb meghívás. A Kitelepítést úgy írtam éveken keresztül sora jelölte ki az utat. Láttam, hogy melyik irányba nem lehet menni, de azt sohasem éreztem, hogy nincs irány, amelyet követhetnék, csak éppen sejtlemem sincs, merre van. De azzal a bizonyossággal sem éltem, hogy az út majd elvezet egy olyan regényhez, amely fontos az olvasó, a szakma vagy a társadalom számára.

Elképesztő a karácsony
törekenysége, ennél
közelebb Isten nem jött
hozzánk, mint amikor egy
tehetetlen és kiszolgáltatott
újszülöttben lett emberré.

Abban viszont biztos voltam, hogy nekem személyesen el kell indulnom a magát föltáró ösvényen, és végig kell mennem rajta, hogy békesség legyen bennem. Hogy a könyv elkezdte visszhangossá tenni a teret a maga környezetében, olyan ajándék, amit nem éreztem előre munka közben, akkor csak a feladat egyszerre nyomasztó és boldog sürgetéseit tudtam átélni. Fontos számomra, hogy a munkám létrehozza a beszélgetés tereit, és így megsokszorozza önmagát. A könyv valami súlyos dolgot érintett meg a társadalomban, valamiféle pusztító hiányt, beszélgetéshibát nevezném. A szegényérzetből vagy félelemből el nem mondott történetek némasága egyszerre kifejezetten bizakodó szóváltásokká lettek. Gyermekkoromban sokszor hallottam apámtól, hogy a némaság ördöge a legveszélyesebbek közül való. Mondd el, tárd fel, az összefüggéstelen dadogás is rést üt az égen.

– Vagy azért lett ekkora visszhangja, mert benne van húsz év munkád, és talán nem nagyon van olyan fontos kérdés, amit ne érintenél benne. Egyáltalán hogy tudtad abbahagyni? Becsukni a dokumentumok paksamétáit, elzárni a családi emlékezet folyását, pontot tenni a szüntelenül áramló gondolatok végére.

– Erre jó a forma, mert a forma hozza meg a leg súlyosabb döntéseket. Amikor azt érzed, hogy a választott forma ennyit bír el, engedni kell, hogy a könyv befejezze önmagát. Mi a *branding* társadalmában élünk, ami azt jelenti, hogy ha valami sikeres, akkor azt a végletekig ismételd meg, használd ki és használd el, add el különböző csomagolásokban, csontig rágd le. Én ebben nem hiszek, nem akarom ezt a könyvet ilyen értelemben *branding*elni, folytatni szeretném, de semmiképpen sem ebben a formában. Vannak feladataim, amelyek kemény szembenézést kérnek tőlem, a történelemmel, önmagammal, a családom életével, a közösséggel, amelyben éltem és élek. Olyan küzdelem ez, mint Jákobé, az ember belesántul, de másképpen nem tudja

végigjárni az útját. Jákob birokra kelt az angyallal. A műalkotás megszületése mindenki számára – annak is, aki nem hívó – birkózás az angyallal. Nagy és erős találkozás, és mindannyian ennek szeretnénk a részévé válni. Ezért térünk vissza a nagy művekhez, zeneművekhez, festményekhez, életbe vágó könyvekhez: szeretnénk a saját angyalunkkal végre megvívni.

– Egyetértesz azzal, hogy a tehetséges szerző művében akkor is ott van a Teremtés rendje, ha ez az alkotójának eszébe sem jutott? Hogy a mű nemcsak a szerzőhöz, hanem a nagybetűs Teremtőhöz is tartozik?

– Én egy szuverén Istenben hiszek, aki annak ad tehetséget, akinek akar. Nem fogja megkérdezni sem a keresztény gyülekezeteket, sem az egyházat, sem a presbitériumokat, sem a püspöki konferenciát, hogy adjak-e tehetséget ennek vagy annak a nyomorult embernek. Ebben a nyitottságban érdemes élnünk. Az a blaszfém tett, amely megrázza a keresztény közösségeket, lehet, hogy az Istentől jövő tehetségnek és megszólítottágnak egy váratlan kifejeződése. De hát a szentség kiáradása is ilyen, először idegenséget, sőt iszonyatot szül az emberben. Ha erős meghívásban van részem, az elutasítás az első válaszom, amit ha felismerek, elkezdhetem a valódi munkát önmagamon. A vallási élmény és a műalkotás okozta megrázkódtatás hasonló. A műalkotás aktusában genetikusan benne van a vallási élmény. Hosszú ezer éveken át vallási cselekmények voltak a művészeti aktusok, nem is tudtuk elválasztani a kettőt, de miért is tettük volna? A modernitásban különállóan próbáljuk szemlélni a kettőt. De a gének attól még működnek. A színház jó példa erre, mert nem tud csak halál- és feláradástörténeteket elmondani. Ott fekszik a színpad vércsatakos deszkáján a színész, csupa ketchup minden, a szemünk láttára, nagyon tehetségesen lehelte ki a lelkét, de aztán föltápáskodik, és boldogan fogadja a tapsot.

– Kosztolányi úgy fogalmaz egy novellájában: a színész meghal, azután vacsorázik...

– ...sőt, már ott a színpadon üdvözült mosollyal örül a megérdemelt ünneplésnek. Tamási egyébként nagyjából ugyanezt mondja, hogy a nézőt a színházban bővület szállja meg, sőt úgy érzi, a szentek vagy a madarak sorába emelkedett, majd pislogni fog és vacsorázni, mint az emberek általában. A valódi színház a megváltozott önmagunkhoz való visszatérés ünnepében részesít minket. A kortárs színházi esztétika ezt a transzformáció szakszóval írja le, az átváltozás a színeváltozásra is emlékeztet. Valami olyasmit jelent, amire a tanítványok azt mondták,

hát én le sem megyek erről a hegyről, itt akarok maradni, a végnek végéig. De persze le kell menni a hegyről, és tanúságtévő életet kell élni, sokáig csak hallgatni és ragyogni.

– Ez a keresztény ember feladata?

– Emlékszem apám egyik gyönyörű tanítására az Exodus alapján: Isten le akarja váltani a népét, és elkezd küzdeni Mózesrel. Mózes meg azt mondja, hogy rendben, ha elhagyod a népedet, én sem maradok veled. Ha nem jön velünk az arcod, ne kényszeríts a vándorlás folytatására, mondja Istennek. Ha a néped nem létezik, te sem létezel többé. Amikor befejeződik ez az elképesztő szépségű, a szeretet és a barátság fényeitől ragyogó szóváltás, amelyben Isten engedte magát legyőzni, Mózes visszatér a nép közé, a nép pedig azt látja, hogy fénylik az arca. Mindenki látta, csak Mózes nem. Az Istennel való valószínű találkozás megtölt ragyogással.

– Édesapátok azt is mondta nektek, hogy szerencsések lennétek, ha ti is börtönbe kerülnétek, mert akkor mentesülnétek az árusítás kísértésétől. Szerinted mi az árusítás?

– Folyamatos árusításban élünk. Árusítás, ha az egyház képviselői uralmi módon szólalnak meg. Árusítás, ha hívó emberként közhelyekbe menekülök a hallgatás helyett. Árusítás minden fölmerülő kérdésre tudni a végleges választ. Jézus nem azt mondta, „ez az igazság”, hanem azt, hogy „én vagyok az igazság”. Az igazság egy megszólító, közöttünk járó Személy, aki a szeretet messiása, és nem egy mozdíthatatlan kőbálvány. Az igazság, sem a pillanattal, sem a végső, nincs a kezemben, az a Lélek ajándéka. Nem kiváltság és hitbizomány, hanem részesülés. És azt hiszem, hogy árusítás a jóság lihegő kergetése is.

– Mi a jóság ebben a kontextusban?

– Nem jónak kell lenni, hanem áttetszőnek. Erre jutottam. Én olyan családban nőttem fel, amelyben nem volt valódi büntapasztalatom. Nem volt igazi elbukásom. Egy százévesű gyermek voltam, rossz is persze, és felnőttként a jólneveltség normális és unalmas életét éltem. A megváltást akkor tudtam befogadni, amikor olyan dologban buktam el, amelyről azt hittem, hogy velem nem történhet meg. Aki nem vált gyöngévé, nem tudja, mi a megváltás. Ha Isten valószínű közel jön, minden összeomlik, morális énem nevetségesen szertefoszlik. Le kellett számolnom ezzel a polgári vallásossággal, és át kellett élnem „a szeretet tériszonyát”. Istennel nem életbiztosítást, hanem szövetséget kötöttünk.

– Büntapasztalat vagy büntudat?

– A büntapasztalatról beszélek. Arról a felszabadító élményről, hogy a hit nem megfelelés egy jól kigondolt normagyűjteménynek, amely garantálja az üdvösséget. A megváltás valóságossága eltörli a büntudatot, és megakadályoz abban, hogy az evangéliumokat vagy a leveleket törvénykönyvként idézzem és használjam. A bukásom óta leginkább azokat a sebeket látom és érzem át, amelyeket én okoztam, és nem azokat, amelyeket nekem okoztak. A megváltásra, a megszabadításra emlékeztetnek és hálaadásra készítetnek. És bizony árusítás az antiszeptikus tisztaság hajhászása is. A szentség nem tisztaságot jelent elsőrendűen, hanem éppenséggel odaadó belehajlást a világ mocskába. A világot, amelyet Isten megváltásban részesített, én nem vehetem meg. Senkit benne. Ott van az az evangéliumi meghagyás, hogy ha meghívnak téged vacsorára, ülj az utolsó helyre. És akkor mi máris elgyönyörödünk a bennünk dúló alázattól, és versenyt futunk, ha nem is az utolsó, mert az mégis csak túlzás, de mondjuk az utolsó előtti székért. Pedig Jézus azért hív az utolsó székhez, hogy felismerjük, hogy az már foglalt, Jézus maga ül ott, és mi már csak az ölébe ülhetünk. Árusítás, amikor a megváltás intézményét átvesszük a Megváltótól, ez szörnyűségek forrásává vált a történelemben, és válik ma is. Elképesztő a karácsony törékenysége, ennél közelebb Isten nem jött hozzánk, mint amikor egy tehetetlen és kiszolgáltatott újszülöttben lett emberré. Nekünk kell megvédenünk őt Heródestől, most is, hogy a védelmében részesülhessünk Heródestől mi magunk is. Ezek a történetek mutatják meg a legborzalmasabban az emberi gonoszság kreativitását: a gyermekekhez és a társadalom perifériájára kényszerítettekhez fűződő viszonyunkban. Sokszor gondolkodom azon, vajon miért visszatetsző az ítélkező magatartás. A Názáreti Jézus ítéletmondásai mögött mindig ott van az az üzenet, hogy bármikor kész vagyok meghalni érted. Ha erre nem vagyunk készen, tilos ítéletet mondanunk, még a Szentírásra hivatkozva is.

– Mit jelenthet számunkra meghalni a másikért?

– A lehető legközelebb kerülni egymáshoz. A tőlem különböző másik közvetlen közelségében megszűnik a metafora, és a tanítás valódi cselekvéssé válik. Még közelebb, még közelebb. Kilépni az ideologikus beszédből, leszámolni a közhelyekkel, szembenézni a nyelv kisajátításaival. Abban az emberi, sőt már testvéri közelségben elkerülhetetlen lesz „belehalni” a sziklaszilárd meggyőződésekbé. Halálok lesznek ott és boldog feltámadások. ♦